Pierwsza Ławka · zestaw działowy · liceum i technikum

Dział 5

Prawo, prawa człowieka i praca

Cechy dobrego prawa, zdolność do czynności prawnych, umowy, małżeństwo i nieodpłatna pomoc prawna; prawa człowieka i obywatela, sprawa kontrowersyjna jako argument i kontrargument, ochrona praw (sąd, Rzecznik Praw Obywatelskich, Rzecznik Praw Dziecka, Trybunał Konstytucyjny, Europejski Trybunał Praw Człowieka); formy pracy (umowa o pracę, umowy cywilnoprawne, wolontariat, staż, praktyki), prawa i obowiązki, związki zawodowe i Państwowa Inspekcja Pracy. Fakultatywnie: hierarchia źródeł prawa (EO.IV.F2) i dane osobowe (EO.IV.F5). Powiązane działania obywatelskie: EO.D.8, EO.D.17, EO.D.11. Osiem kart: najważniejsze wiadomości z wzorcowymi odpowiedziami, ćwiczenia, utrwalenie, praca z materiałem źródłowym, kartkówka (A i B) i sprawdzian (A i B) – z kluczem i zasadami oceniania.

Edukacja obywatelska | klasa 2 LO i technikum | Dział 5 | zakres podstawowy (ZP)

	Karta	Rodzaj	Poziom	Zadania
1	**Prawo, prawa człowieka i praca – najważniejsze wiadomości** Teoria w pigułce, wzorcowe odpowiedzi, rozgrzewka	Najważniejsze wiadomości	ZP	4 zad. · 13 pkt
2	**Prawo, prawa człowieka i praca – ćwiczenia** Ćwiczę pojęcia i mechanizmy	Ćwiczenia	ZP	8 zad. · 32 pkt
3	**Prawo, prawa człowieka i praca – utrwalenie** Porównuję, wyjaśniam, uzasadniam	Ćwiczenia	ZP	8 zad. · 22 pkt
4	**Prawo, prawa człowieka i praca – praca z materiałem źródłowym** Przepisy, dane, teksty i kazusy – polecenia z punktacją		ZP	8 zad. · 21 pkt
5	**Kartkówka: Zdolność prawna i formy pracy – grupa A** 15 minut · 10 pkt	Kartkówka	ZP	4 zad. · 10 pkt
6	**Kartkówka: Zdolność prawna i formy pracy – grupa B** 15 minut · 10 pkt	Kartkówka	ZP	4 zad. · 10 pkt
7	**Sprawdzian: Prawo, prawa człowieka i praca – grupa A** 45 minut · 24 pkt	Sprawdzian	ZP	8 zad. · 24 pkt
8	**Sprawdzian: Prawo, prawa człowieka i praca – grupa B** 45 minut · 24 pkt	Sprawdzian	ZP	8 zad. · 24 pkt

Jak korzystać z zestawu

- Karta 1 przypomina najważniejsze wiadomości z działu i pokazuje wzorcowe odpowiedzi z wyjaśnieniem – od niej warto zacząć.
- Karta 2 to ćwiczenia (pojęcia, klasyfikacje, przyporządkowania), karta 3 – utrwalenie (porównania, przyczyny i skutki, uzasadnienia).
- Karta 4 to praca z materiałem źródłowym – przepisy, dane, teksty, schematy – (polecenia z punktacją i zasadami oceniania w kluczu).
- Karty 5–6 to kartkówka (15 minut), a karty 7–8 – sprawdzian (45 minut), każde w grupach A i B: te same typy zadań i ta sama punktacja, inne treści.
- Klucz na końcu zestawu zawiera odpowiedzi i zasady oceniania zadań otwartych w stylu CKE (przykładowe rozwiązania, co daje punkt, czego się nie uznaje).
- Osobny plik „Powtórka" zbiera pojęcia, przepisy i fakty w tabelach, typowe błędy i test „Sprawdź się".

Oznaczenia

ZP	zakres podstawowy
ZR	zakres rozszerzony (treści tylko dla ZR)
(0–2 pkt)	liczba punktów możliwych do zdobycia za zadanie
Zadanie 4.1.	wiązka zadań do wspólnego materiału źródłowego
Jak to sprawdza CKE	typ zadania i typowy błąd ze sprawozdań CKE
Na maturze	wymagania z podstawy programowej, których dotyczy temat

Wymagania z podstawy programowej (Dz.U. 2024 poz. 1019)

- **EO.IV.6** opisuje cechy dobrego prawa i na przykładzie wybranych problemów prawnych wyjaśnia znaczenie najważniejszych dla młodzieży i młodych dorosłych instytucji prawa cywilnego i rodzinnego oraz odnajduje informacje o nieodpłatnej pomocy prawnej
- **EO.IV.7** identyfikuje podstawowe prawa człowieka i obywatela, wyjaśnia ich znaczenie w relacji obywatel – państwo; analizuje informacje i formułuje opinię w wybranej kontrowersyjnej sprawie dotyczącej praw człowieka
- **EO.IV.8** rozpoznaje przypadki łamania praw człowieka i obywatela, potrafi zgłosić ich naruszenie oraz wykorzystać inne sposoby ochrony tych praw, w tym przez kontakt z organami państwowymi i międzynarodowymi powołanymi w tym celu
- **EO.IV.9** rozróżnia pracę wykonywaną na podstawie stosunku pracy (umowa o pracę), pracę wykonywaną na podstawie innego stosunku prawnego stanowiącego podstawę świadczenia pracy lub usług (umowy cywilnoprawne), wolontariat, staż i praktyki, a także identyfikuje prawa i obowiązki osoby związanej takimi umowami oraz sposoby ochrony tych praw, w tym za pośrednictwem związków zawodowych

Materiał oryginalny – żadne zadanie ani tekst nie jest kopią materiałów CKE, podręcznika ani zbioru zadań. Podstawa programowa LO i technikum – edukacja obywatelska, zakres podstawowy (Dz.U. 2025 poz. 382). Wymagania: EO.IV.6–EO.IV.9. Stan prawny i faktyczny na dzień 6 listopada 2026 r. Pisownia według zasad od 1.01.2026. Do użytku własnego i pracy z własnymi uczniami.

Prawo, prawa człowieka i praca – najważniejsze wiadomości

Teoria w pigułce, wzorcowe odpowiedzi, rozgrzewka

ZP KARTA 1/8

Imię i nazwisko: Klasa: Data: Wynik: ..... / 13 pkt

Najważniejsze wiadomości · 13 pkt

Przypomnij sobie

- **Dobre prawo** to prawo, którego adresat może się dowiedzieć, czego się od niego wymaga, i przewidzieć skutki własnego postępowania. Jego cechy: **zrozumiałość** (jasny język; te same pojęcia nazywa się tak samo, a w ustawie nie umieszcza się apeli ani uzasadnień norm – § 10 i § 11 „Zasad techniki prawodawczej"); **ogłoszenie** (warunkiem wejścia w życie ustawy jest jej ogłoszenie – art. 88 ust. 1 Konstytucji); **przewidywalność i stabilność** (Rzeczpospolita jest demokratycznym państwem prawnym – art. 2); **niedziałanie wstecz na niekorzyść obywatela** (odpowiedzialności karnej podlega ten, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia – art. 42 ust. 1); **spójność** (przepisy nie wykluczają się wzajemnie) i **proporcjonalność** (ograniczenie wolności tylko w ustawie i tylko gdy jest konieczne – art. 31 ust. 3). Do oceny przepisu zadawaj pytania: czy wiem, kogo dotyczy? czy wiem, co mam zrobić? czy wiem, co mi grozi? czy ktoś mógł je wcześniej poznać?

Pojęcie	Co oznacza	Podstawa
zdolność prawna	możność posiadania praw i obowiązków – każdy człowiek ma ją od chwili urodzenia	art. 8 § 1 Kodeksu cywilnego (KC)
zdolność do czynności prawnych	możność samodzielnego zaciągania zobowiązań i rozporządzania prawami własnymi działaniami (np. zawarcie umowy)	art. 11–15 KC
pełnoletność	ukończenie 18 lat; małoletni uzyskuje ją także przez zawarcie małżeństwa (nie traci jej w razie unieważnienia małżeństwa)	art. 10 KC

Wiek	Zdolność do czynności prawnych	Skutek
poniżej 13 lat	brak	czynność prawna jest nieważna (art. 14 § 1); wyjątek: drobne umowy życia codziennego po ich wykonaniu (art. 14 § 2)
13–17 lat	ograniczona	do zaciągnięcia zobowiązania potrzebna zgoda przedstawiciela ustawowego (zwykle rodzica – art. 17); bez zgody umowa jest ważna dopiero po potwierdzeniu (art. 18 § 1); bez zgody wolno zawierać umowy powszechnie zawierane w drobnych bieżących sprawach życia codziennego (art. 20) i rozporządzać własnym zarobkiem (art. 21)
od 18 lat (albo po zawarciu małżeństwa)	pełna	samodzielne zawieranie umów

- **Umowa** to zgodne oświadczenia woli stron (oświadczenie woli może być wyrażone przez każde zachowanie, które ujawnia wolę w sposób dostateczny – art. 60 KC). Strony mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiały się właściwości stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego (art. 353^1 KC – swoboda umów); czynność sprzeczna z ustawą jest co do zasady nieważna (art. 58 § 1). Typowe umowy: **sprzedaży** (art. 535 – sprzedawca przenosi własność rzeczy, kupujący płaci cenę), **o dzieło** (art. 627 – wykonanie oznaczonego dzieła za wynagrodzeniem), **zlecenia** (art. 734 – dokonanie określonej czynności prawnej; do umów o

świadczenie usług stosuje się je odpowiednio – art. 750). **Konsumentem** jest osoba fizyczna dokonująca z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową (art. 22^1).

- **Małżeństwo i rodzina** (prawo rodzinne – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, KRO). Małżeństwo zostaje zawarte, gdy mężczyzna i kobieta jednocześnie obecni złożą przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński (art. 1 § 1; art. 1 § 2 przewiduje też małżeństwo wyznaniowe ze skutkami cywilnymi). Nie może zawrzeć małżeństwa osoba niemająca 18 lat; z ważnych powodów sąd opiekuńczy może zezwolić na to kobiecie, która ukończyła 16 lat (art. 10 § 1). Małżonkowie mają równe prawa i obowiązki (art. 23). Dziecko aż do pełnoletności pozostaje pod władzą rodzicielską (art. 92), która jest obowiązkiem i prawem rodziców wykonywania pieczy nad dzieckiem i jego wychowania z poszanowaniem jego godności i praw (art. 95 § 1); rodzice powinni przed ważniejszą decyzją wysłuchać dziecko, jeżeli jego rozwój na to pozwala (art. 95 § 4).
- **Nieodpłatna pomoc prawna** (ustawa z 2015 r., t.j. Dz.U. 2026 poz. 44). Obejmuje m.in. informację o stanie prawnym, wskazanie sposobu rozwiązania problemu prawnego, projekt pisma (nie pisma procesowego w toczącym się postępowaniu) i nieodpłatną mediację (art. 3 ust. 1). Przysługuje osobie, która nie jest w stanie ponieść kosztów odpłatnej pomocy prawnej i złoży oświadczenie o tym (art. 4). Udziela jej osobiście adwokat lub radca prawny (art. 5 ust. 1). To zadanie zlecone z zakresu administracji rządowej, realizowane przez **powiat**; dyżur w punkcie trwa co najmniej 4 godziny dziennie, przeciętnie 5 dni w tygodniu (art. 8 ust. 1–3). Punkt i termin znajdziesz na stronie *gov.pl/web/nieodplatna-pomoc* (zapisy: *zapisy-np.ms.gov.pl*; dane ze strony Ministerstwa Sprawiedliwości, sprawdzone 6.11.2026) albo w urzędzie powiatu (starostwie).
- **Prawa człowieka i obywatela w Konstytucji** (rozdział II, art. 30–86). Źródłem wolności i praw jest przyrodzona i niezbywalna godność człowieka (art. 30).

Grupa	Przykłady
wolności i prawa osobiste (art. 38–56)	ochrona życia, zakaz tortur (art. 40), nietykalność i wolność osobista (art. 41), prawo do sądu (art. 45), prywatność (art. 47), wolność sumienia (art. 53) i wypowiedzi (art. 54)
wolności i prawa polityczne (art. 57–63)	zgromadzenia (art. 57), zrzeszanie się (art. 58), związki zawodowe (art. 59), prawa wyborcze, petycje, wnioski i skargi (art. 63)
wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne (art. 64–76)	własność (art. 64), wybór zawodu i miejsca pracy (art. 65), ochrona zdrowia (art. 68), nauka (art. 70), ochrona praw dziecka (art. 72)
środki ochrony (art. 77–81) i obowiązki (art. 82–86)	droga sądowa, skarga konstytucyjna, wniosek do Rzecznika Praw Obywatelskich; przestrzeganie prawa (art. 83)

Wszyscy są wobec prawa równi (art. 32). Ograniczenia wolności mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla bezpieczeństwa lub porządku publicznego, ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób, i nie mogą naruszać istoty wolności i praw (art. 31 ust. 3).

- **Jak analizować sprawę kontrowersyjną** (prawa człowieka kolidują z innym dobrem). Nie rozstrzygasz „kto ma rację”, tylko: 1) wskaż kolidujące wartości (np. prywatność – art. 47 i bezpieczeństwo – art. 31 ust. 3); 2) sformułuj **argument** za (z jakiego dobra wynika i jakim przepisem jest chronione); 3) sformułuj **kontrargument** (co traci druga strona; czy ograniczenie jest konieczne, czy jest w ustawie, czy nie narusza istoty prawa); 4) oceń, czy wniosek wynika z przesłanek. Dobra odpowiedź pokazuje tok rozumowania – przyznaje się punkty za poprawne uzasadnienie, a nie za sam pogląd.
- **Ochrona praw – gdzie się zwrócić**.

Instytucja	Do czego służy	Warunki i podstawa

sąd	rozstrzyga o naruszeniu praw; ustawa nie może zamykać drogi sądowej	art. 45 ust. 1, art. 77 ust. 2 Konstytucji; od orzeczeń I instancji przysługuje odwołanie (art. 78)
Trybunał Konstytucyjny	skarga konstytucyjna na ustawę (inny akt normatywny), na podstawie której sąd lub organ ostatecznie orzekł o prawach skarżącego	art. 79 ust. 1 Konstytucji; po wyczerpaniu drogi prawnej, w ciągu 3 miesięcy od doręczenia ostatecznego rozstrzygnięcia (art. 77 ust. 1 ustawy o TK)
Rzecznik Praw Obywatelskich (RPO)	pomoc w ochronie praw naruszonych przez organy władzy publicznej	art. 80 i 208 Konstytucji; wniosek jest wolny od opłat, bez szczególnej formy – musi wskazać wnioskodawcę, osobę, której sprawa dotyczy, i przedmiot sprawy (art. 10 ustawy o RPO)
Rzecznik Praw Dziecka	stoi na straży praw dziecka z Konstytucji, Konwencji o prawach dziecka i innych przepisów	art. 72 ust. 4 Konstytucji; art. 1 ustawy o RPD
Europejski Trybunał Praw Człowieka (Strasburg)	skargi na naruszenie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (Rada Europy, 1950)	po wyczerpaniu krajowych środków, w ciągu czterech miesięcy od ostatecznej decyzji krajowej (art. 35 ust. 1 Konwencji; od 1.02.2022 r., przedtem sześć miesięcy)

- **Formy pracy i zarobkowania.**

Forma	Cechy	Podstawa
umowa o pracę	praca określonego rodzaju na rzecz pracodawcy, pod jego kierownictwem, w miejscu i czasie przez niego wyznaczonym, za wynagrodzeniem; zatrudnienie w takich warunkach jest zatrudnieniem na podstawie stosunku pracy bez względu na nazwę umowy; umowa na okres próbny (do 3 miesięcy), na czas określony albo nieokreślony	art. 22 § 1–1^2, art. 25 Kodeksu pracy (KP)
umowa zlecenia, o dzieło (cywilnoprawne)	strony są równorzędne; zleceniobiorca dokonuje czynności, wykonawca dzieła – oznaczonego rezultatu; nie obowiązuje pracowniczy czas pracy i urlop; wynagrodzenie za godzinę zlecenia nie może być niższe niż minimalna stawka godzinowa (zlecenie i usługi)	art. 627, 734, 750 KC; art. 8a ustawy o minimalnym wynagrodzeniu za pracę
wolontariat	osoba, która ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na rzecz organizacji pozarządowej, administracji publicznej lub podmiotu leczniczego; porozumienie, przy świadczeniu dłuższym niż 30 dni – na piśmie; na żądanie – zaświadczenie	art. 2 pkt 3, art. 42–44 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie
staż	m.in. staż, do którego starosta może skierować bezrobotnego (urząd pracy)	art. 114 ust. 1 ustawy o rynku pracy i służbach zatrudnienia
praktyka absolwencka	dla osoby po gimnazjum lub 8-letniej szkole podstawowej, która w dniu rozpoczęcia nie ukończyła 30 lat; pisemna umowa; nie dłużej niż 3 miesiące (wyjątek: niepełnoletni praktykant, który ukończył szkołę ponadpodstawową i spełnia obowiązek nauki przez uczęszczanie na praktykę – umowa do ukończenia przez niego 18. roku życia, art. 5 ust. 4a); odpłatnie albo nieodpłatnie; przepisy prawa pracy stosuje się tylko w części	art. 2–5 ustawy o praktykach absolwenckich

- **Prawa i obowiązki pracownika.** Pracownikiem może być osoba, która ukończyła 18 lat; na zasadach działu dziewiątego Kodeksu pracy także młodociany, czyli osoba, która ukończyła 15 lat, a nie przekroczyła 18 (art. 22 § 2, art. 190 § 1 KP). Czas pracy nie może przekraczać 8 godzin na dobę i przeciętnie 40 godzin w przeciętnie pięciodniowym tygodniu pracy (art. 129 § 1); urlop wynosi 20 dni przy zatrudnieniu krótszym niż 10 lat i 26 dni – od 10 lat (art. 154 § 1). Pracodawca jest obowiązany m.in. zaznajamiać pracowników z zakresem ich obowiązków, przeciwdziałać nierównemu traktowaniu, dyskryminacji i mobbingowi oraz zapewniać bezpieczne i higieniczne warunki pracy (art. 94).

Pracownik jest obowiązany wykonywać pracę sumiennie i starannie oraz stosować się do poleceń przełożonych (art. 100 § 1), a także m.in. przestrzegać czasu pracy, regulaminu pracy i porządku, zasad bezpieczeństwa i higieny pracy oraz dbać o dobro zakładu pracy (art. 100 § 2). **Płaca minimalna** (stan na 6.11.2026): od 1 stycznia 2026 r. 4806 zł brutto miesięcznie i 31,40 zł za godzinę (rozporządzenie Rady Ministrów z 11 września 2025 r., Dz.U. 2025 poz. 1242); od 1 stycznia 2027 r. 4950 zł i 32,30 zł (rozporządzenie z 14 września 2026 r., Dz.U. 2026 poz. 1213).

- **Jak chronić prawa w pracy.** *Związek zawodowy* jest dobrowolną i samorządną organizacją ludzi pracy, powołaną do reprezentowania i obrony ich praw, interesów zawodowych i socjalnych (art. 1 ustawy o związkach zawodowych; wolność zrzeszania się w związkach – art. 59 Konstytucji). Prawo tworzenia i wstępowania do związków mają osoby wykonujące pracę zarobkową, a wolontariusze i stażyści – prawo wstępowania na warunkach określonych w statutach związków (art. 2 ust. 1 i 4^1). *Państwowa Inspekcja Pracy* (PIP) sprawuje nadzór i kontrolę przestrzegania prawa pracy oraz kontroluje legalność zatrudnienia (art. 1 ustawy o PIP). Od 8 lipca 2026 r. właściwe organy PIP mogą stwierdzić w drodze decyzji istnienie stosunku pracy, gdy zawarto umowę cywilnoprawną, ale praca jest wykonywana w warunkach z art. 22 § 1 KP – pod warunkiem, że wcześniej wydane polecenie usunięcia naruszeń nie zostało wykonane (ustawa z 11 marca 2026 r., Dz.U. 2026 poz. 473). Spór z pracodawcą rozstrzyga ostatecznie sąd.
- **Hierarchia źródeł prawa** (fakultatywnie – EO.IV.F2). Źródłami powszechnie obowiązującego prawa są: Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe i rozporządzenia, a na obszarze działania organów, które je ustanowiły – akty prawa miejscowego (art. 87 Konstytucji). Umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się z nią pogodzić (art. 91 ust. 2). Kolejność: Konstytucja → ratyfikowane umowy międzynarodowe (za zgodą w ustawie) → ustawy → rozporządzenia → akty prawa miejscowego. Akt niższy musi być zgodny z wyższym. Aktualny tekst aktu znajdziesz w **Dzienniku Ustaw** (dziennikustaw.gov.pl) i w **ISAP** – Internetowym Systemie Aktów Prawnych (isap.sejm.gov.pl); szukaj tekstu jednolitego (t.j.) i sprawdzaj, czy po nim nie ogłoszono zmian.
- **Dane osobowe i dobra osobiste** (fakultatywnie – EO.IV.F5). Dobra osobiste (zdrowie, wolność, cześć, wizerunek, tajemnica korespondencji i in.) chroni prawo cywilne (art. 23 KC); ten, czyje dobro zagrożono lub naruszono, może żądać zaniechania działania, usunięcia skutków (np. oświadczenia o odpowiedniej treści), a na zasadach z kodeksu – zadośćuczynienia (art. 24 § 1). Według RODO (rozporządzenie 2016/679, Dz.Urz. UE L 119 z 4.05.2016; tekst: eur-lex.europa.eu, CELEX:32016R0679) przetwarzanie danych osobowych dziecka na podstawie zgody w usługach społeczeństwa informacyjnego jest zgodne z prawem, gdy dziecko ukończyło 16 lat (państwa mogą obniżyć granicę, ale nie poniżej 13 lat – art. 8 ust. 1); można żądać usunięcia danych m.in. gdy nie są już potrzebne albo cofnięto zgodę (art. 17 ust. 1). Skargę na przetwarzanie danych składa się do organu nadzorczego (art. 77 ust. 1 RODO) – w Polsce jest nim Prezes Urzędu Ochrony Danych Osobowych (art. 34 ust. 1 ustawy z 2018 r.).

Działanie obywatelskie (EO.D.8, EO.D.17, EO.D.11). Petycja (EO.D.8): może ją złożyć osoba fizyczna, osoba prawna, jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną lub grupa takich podmiotów do organu władzy publicznej w interesie publicznym, własnym albo innego podmiotu za jego zgodą; składa się ją na piśmie albo elektronicznie i powinna zawierać oznaczenie wnoszącego, miejsce zamieszkania albo siedzibę i adres do korespondencji, oznaczenie adresata i przedmiot petycji (art. 2 i 4 ustawy o petycjach); organ zawiadamia o sposobie załatwienia z uzasadnieniem (art. 13 ust. 1). **Rozprawa sądowa** (EO.D.17): każdy ma prawo do jawnego rozpatrzenia sprawy; jawność rozprawy można wyłączyć ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny; wyrok ogłasza się publicznie (art. 45 ust. 2). **Wniosek o dokument** (EO.D.11): podanie do urzędu powinno zawierać co najmniej

wskazanie osoby, od której pochodzi, jej adres i żądanie oraz czynić zadość wymaganiom z przepisów szczególnych (art. 63 § 2 Kodeksu postępowania administracyjnego); złożone na piśmie – powinno być podpisane (art. 63 § 3).

Przykłady z rozwiązaniem

Przykład 1. Szesnastoletni Kuba zarobił w wakacje 2400 zł. Czy może sam zdecydować, na co je wyda? Co stanie się z umową, którą zawarł bez zgody rodziców, gdy skończy 18 lat?

Wzorcowa odpowiedź: Kuba ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych (art. 15 KC), ale może bez zgody przedstawiciela ustawowego rozporządzać swoim zarobkiem (art. 21), chyba że sąd opiekuńczy z ważnych powodów inaczej postanowi. Umowa zawarta bez wymaganej zgody jest ważna po potwierdzeniu przez przedstawiciela ustawowego (art. 18 § 1), a po uzyskaniu pełnej zdolności Kuba może ją potwierdzić sam (art. 18 § 2).

Jak myśleć: 1) ustal wiek i rodzaj zdolności; 2) sprawdź, czy sprawa dotyczy zarobku albo drobnych spraw życia codziennego; 3) jeśli nie – szukaj zgody lub potwierdzenia. Za co punkt: rodzaj zdolności + zasada dla zarobku + zasada dla potwierdzenia + artykuły.

Przykład 2. Rozstrzygnij, czy firma może zatrudniać Kamila codziennie od 8 do 16, pod kierownictwem kierownika zmiany, na „umowie zlecenia". Odpowiedź uzasadnij.

Wzorcowa odpowiedź: Nie może zastąpić umowy o pracę umową cywilnoprawną, jeśli praca jest wykonywana pod kierownictwem pracodawcy w miejscu i czasie przez niego wyznaczonym za wynagrodzeniem – takie zatrudnienie jest stosunkiem pracy bez względu na nazwę umowy (art. 22 § 1 i § 1^1 KP), a zastąpienie umowy o pracę umową cywilnoprawną przy zachowaniu tych warunków jest niedopuszczalne (art. 22 § 1^2).

Za co punkt: rozstrzygnięcie razem z uzasadnieniem odwołującym się do cech stosunku pracy. Samo „nie wolno" = 0 pkt. **Jak myśleć:** o rodzaju umowy decyduje sposób wykonywania pracy, a nie tytuł dokumentu.

Przykład 3. Jak i do kogo zgłosić naruszenie swoich praw przez urząd gminy, jeżeli nie stać Cię na adwokata?

Wzorcowa odpowiedź: Można skorzystać z nieodpłatnej pomocy prawnej w punkcie prowadzonym przez powiat (po złożeniu oświadczenia, że nie jest się w stanie ponieść kosztów odpłatnej pomocy – art. 4 ustawy) i napisać odwołanie lub skargę; można też zwrócić się do Rzecznika Praw Obywatelskich – wniosek jest wolny od opłat i nie wymaga szczególnej formy, ale powinien wskazywać wnioskodawcę, osobę, której sprawa dotyczy, i przedmiot sprawy (art. 80 Konstytucji; art. 10 ustawy o RPO).

Jak myśleć: najpierw środki krajowe (urząd, sąd), a dopiero po ich wyczerpaniu – skarga konstytucyjna lub skarga do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Przykład 4. Sformułuj argument i kontrargument do tezy: „Gmina powinna zamontować kamery monitoringu na wszystkich ulicach osiedla".

Wzorcowa odpowiedź: *Argument:* kamery mogą służyć bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu, które są wartościami uzasadniającymi ograniczenia wolności (art. 31 ust. 3 Konstytucji). *Kontrargument:* stały nadzór ingeruje w prawo do ochrony życia prywatnego (art. 47), a ograniczenie musi być konieczne i określone w ustawie; kamery wszędzie mogą być nieproporcjonalne.

Jak myśleć: nazwij dwie kolidujące wartości, wskaż przepis dla każdej i nie rozstrzygaj sporu – klucz nagradza poprawność rozumowania, nie pogląd.

Zadania

Zadanie 1. (0–4 pkt) ..... / 4

Uzupełnij zdania. Wybierz właściwe wyrażenia z ramki – jedno jest zbędne.

zdolności ograniczoną pełną prawną zerową

1. Osoby, które nie ukończyły 13 lat, nie mają _____ do czynności prawnych.
2. Małoletni, który ukończył 13 lat, ma _____ zdolność do czynności prawnych.
3. Osoba pełnoletnia ma _____ zdolność do czynności prawnych.
4. Każdy człowiek od chwili urodzenia ma zdolność _____.

Zadanie 2. (0–1 pkt) ..... / 1

Zgodnie z Kodeksem cywilnym pełnoletni jest ten, kto

A. ukończył lat osiemnaście
B. ukończył lat dwadzieścia jeden
C. uzyskał pierwszy dowód osobisty
D. ukończył lat szesnaście

Zadanie 3. (0–4 pkt) ..... / 4

Oceń prawdziwość zdań o pracy i zarobkowaniu. Wybierz P albo F.

1. Wolontariusz wykonuje świadczenia ochotniczo i bez wynagrodzenia.	P	F
2. Rzecznik Praw Obywatelskich pobiera opłatę za rozpatrzenie wniosku.	P	F
3. Praktyka absolwencka wymaga pisemnej umowy.	P	F
4. Umowa o pracę na okres próbny może trwać do 3 miesięcy.	P	F

Zadanie 4. (0–4 pkt) ..... / 4

Połącz instytucje z ich zadaniami.

1. Rzecznik Praw Obywatelskich
2. Rzecznik Praw Dziecka
3. Państwowa Inspekcja Pracy
4. Europejski Trybunał Praw Człowieka

a) nadzoruje i kontroluje przestrzeganie prawa pracy
b) stoi na straży praw dziecka określonych m.in. w Konstytucji i Konwencji o prawach dziecka
c) rozpatruje skargi na naruszenie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka po wyczerpaniu krajowych środków
d) stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji i innych aktach normatywnych

1 ____ 2 ____ 3 ____ 4 ____

PIERWSZA ŁAWKA

Prawo, prawa człowieka i praca – ćwiczenia

Ćwiczę pojęcia i mechanizmy

ZP KARTA 2/8

Imię i nazwisko: Klasa: Data: Wynik: ..... / 32 pkt

Ćwiczenia · 32 pkt

Zadanie 1. (0–6 pkt) ..... / 6

Przyporządkuj osoby do rodzaju zdolności do czynności prawnych. Wpisz je do tabeli.

dziewięciolatek dwunastolatka trzynastolatek siedemnastolatka dziewiętnastolatek siedemnastolatka, która za zezwoleniem sądu opiekuńczego zawarła małżeństwo

brak zdolności	ograniczona zdolność	pełna zdolność

Zadanie 2. (0–3 pkt)

Przeczytaj fragment aktu prawnego i wykonaj zadania.

Fragmenty Kodeksu cywilnego

Art. 15. Ograniczoną zdolność do czynności prawnych mają małoletni, którzy ukończyli lat trzynaście, oraz osoby ubezwłasnowolnione częściowo.

Art. 18. § 1. Ważność umowy, która została zawarta przez osobę ograniczoną w zdolności do czynności prawnych bez wymaganej zgody przedstawiciela ustawowego, zależy od potwierdzenia umowy przez tego przedstawiciela.

§ 2. Osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych może sama potwierdzić umowę po uzyskaniu pełnej zdolności do czynności prawnych. […]

Art. 21. Osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych może bez zgody przedstawiciela ustawowego rozporządzać swoim zarobkiem, chyba że sąd opiekuńczy z ważnych powodów inaczej postanowi.

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. z 2026 r. poz. 795 z późn. zm (stan prawny na dzień 6 listopada 2026 r.).

Zadanie 2.1. (0–1 pkt) ..... / 1

Szesnastoletnia Marta (postać fikcyjna) zarobiła w wakacje 1800 zł. Rozstrzygnij, czy może bez zgody rodziców zdecydować, na co przeznaczy ten zarobek. Odpowiedź uzasadnij, odwołując się do przytoczonych przepisów. W uzasadnieniu uwzględnij odpowiedni artykuł i ustęp.

Rozstrzygnięcie: _____

Uzasadnienie:

Miejsce na odpowiedź

PIERWSZA ŁAWKA

Zadanie 2.2. (0–2 pkt) ..... / 2

Wyjaśnij, w jaki sposób umowa zawarta przez małoletniego bez zgody rodziców może stać się w pełni ważna. Podaj dwa sposoby.

Miejsce na odpowiedź

Zadanie 3. (0–5 pkt) ..... / 5

Dopasuj opisy sytuacji do form pracy lub zarobkowania. Do każdego opisu wybierz jedną formę.

1. Pani Ewa przychodzi codziennie na 8 godzin do biura, wykonuje polecenia kierownika i otrzymuje miesięczną pensję.	a) umowa o pracę
2. Pan Jan zobowiązał się do wykonania dwunastu plakatów na wystawę za z góry ustalone wynagrodzenie.	b) umowa o dzieło
3. Kasia przez dwa miesiące pomaga w schronisku dla zwierząt na podstawie porozumienia z fundacją, bez wynagrodzenia.	c) wolontariat
4. Piotr, 22 lata, po szkole średniej odbywa trzymiesięczną praktykę w firmie na podstawie pisemnej umowy.	d) praktyka absolwencka
5. Ola prowadzi zajęcia dodatkowe dla firmy edukacyjnej na podstawie przepisów o zleceniu, za wynagrodzenie godzinowe.	e) umowa zlecenia

1 ____ 2 ____ 3 ____ 4 ____ 5 ____

Zadanie 4. (0–6 pkt) ..... / 6

Przyporządkuj prawa do grup praw w Konstytucji RP. Wpisz je do tabeli.

nietykalność i wolność osobista wolność sumienia i religii
wolność organizowania pokojowych zgromadzeń prawo składania petycji
prawo do ochrony zdrowia prawo do nauki

wolności i prawa osobiste	wolności i prawa polityczne	prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne

Zadanie 4.2. (0–1 pkt) ..... / 1

Uczennica w wakacje 2026 r. wykonała na umowie zlecenia 80 godzin zleconych czynności. Oblicz najniższe wynagrodzenie brutto, które według tabeli musi otrzymać (art. 8a ustawy o minimalnym wynagrodzeniu za pracę: stawka za godzinę zlecenia nie może być niższa niż minimalna stawka godzinowa).

Miejsce na odpowiedź

Zadanie 5. (0–2 pkt) ..... / 2

Sformułuj argument i kontrargument do tezy: *Gmina powinna zamontować kamery monitoringu na wszystkich ulicach osiedla.*

Miejsce na odpowiedź

Zadanie 6. (0–3 pkt)

Przeczytaj fragment aktu prawnego i wykonaj zadania.

Jawność rozprawy sądowej

Art. 45. 1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.
2. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 483 z późn. zm.

Zadanie 6.1. (0–3 pkt) ..... / 3

Planujesz z klasą udział w rozprawie sądowej w charakterze publiczności. Na podstawie przytoczonego przepisu wyjaśnij, dlaczego zwykle możecie na nią wejść, i podaj dwa powody, dla których sąd może wyłączyć jawność rozprawy.

Miejsce na odpowiedź

Zadanie 8. (0–2 pkt)

Przeczytaj fragment aktu prawnego i wykonaj zadania.

Fragmenty ustawy o wolontariacie

Art. 2. Ilekroć w ustawie jest mowa o: […] 3) wolontariuszu – rozumie się przez to osobę fizyczną, która ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na zasadach określonych w ustawie; […]

Art. 44. 1. Świadczenia wolontariuszy są wykonywane w zakresie, w sposób i w czasie określonych w porozumieniu z korzystającym. Porozumienie powinno zawierać postanowienie o możliwości jego rozwiązania.

2. Na żądanie wolontariusza korzystający jest obowiązany potwierdzić na piśmie treść porozumienia, o którym mowa w ust. 1, a także wydać pisemne zaświadczenie o wykonaniu świadczeń przez wolontariusza, w tym o zakresie wykonywanych świadczeń. […]

4. Jeżeli świadczenie wolontariusza wykonywane jest przez okres dłuższy niż 30 dni, porozumienie powinno być sporządzone na piśmie. […]

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Dz.U. z 2025 r. poz. 1338 z późn. zm (stan prawny na dzień 6 listopada 2026 r.).

Zadanie 8.1. (0–1 pkt) ..... / 1

Dokończ zdanie. Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.

Zgodnie z przytoczonymi przepisami wolontariusz to osoba fizyczna, która wykonuje świadczenia

A. wyłącznie za zgodą sądu

B. obowiązkowo i za wynagrodzeniem

C. wyłącznie w ramach stosunku pracy

D. ochotniczo i bez wynagrodzenia

Zadanie 8.2. (0–1 pkt) ..... / 1

Zosia (postać fikcyjna) pomaga bez wynagrodzenia w bibliotece gminnej od 45 dni na podstawie ustnych ustaleń. Rozstrzygnij, czy porozumienie z korzystającym powinno być sporządzone na piśmie. Odpowiedź uzasadnij, odwołując się do przytoczonego przepisu. W uzasadnieniu uwzględnij odpowiedni artykuł i ustęp.

Rozstrzygnięcie: _____

Uzasadnienie:

Miejsce na odpowiedź

PIERWSZA ŁAWKA

CO JESZCZE JEST W ŚRODKU

Prawo, prawa człowieka i praca – kartkówka, sprawdzian i karty pracy z powtórką, edukacja obywatelska, klasa 2 LO i technikum

Podgląd pokazał 12 z 47 stron. Pełna wersja: 47 stron A4, PDF do druku i DOCX do edycji.

- Karta 1: Prawo, prawa człowieka i praca – najważniejsze wiadomości – 4 zadania, 13 pkt
- Karta 2: Prawo, prawa człowieka i praca – ćwiczenia – 8 zadań, 32 pkt
- Karta 3: Prawo, prawa człowieka i praca – utrwalenie – 8 zadań, 22 pkt
- Karta 4: Prawo, prawa człowieka i praca – praca z materiałem źródłowym – 8 zadań, 21 pkt
- Karta 5: Kartkówka: Zdolność prawna i formy pracy – grupa A – 4 zadania, 10 pkt
- Karta 6: Kartkówka: Zdolność prawna i formy pracy – grupa B – 4 zadania, 10 pkt
- Karta 7: Sprawdzian: Prawo, prawa człowieka i praca – grupa A – 8 zadań, 24 pkt
- Karta 8: Sprawdzian: Prawo, prawa człowieka i praca – grupa B – 8 zadań, 24 pkt Karta 1 przypomina najważniejsze wiadomości i pokazuje wzorcowe odpowiedzi z wyjaśnieniem, za co dos

Kup pełną wersję – plik od razu na e-mail

pierwszalawka.pl/material/edukacja-obywatelska-liceum-klasa-2-dzial-05-prawo-prawa-czlowieka-i-praca